

kötete végül is igen komoly szellemi teljesítmény. Meglepően színvonalas értékeléseket találhatunk olyanoktól is, akiktől ezt nem okvetlenül várnánk. És vannak megint néhányan, akik azért most sem okoznak kellemes csalódást ... Hiányzik ugyanakkor a nemzetközi kontextus – az egyetlen interjú Dr. Veress Bulcsúval nem töltheti be ezt az űrt –, alig esik szó a keletnémet menekültek kiengedéséről, és meglehetősen háttérbe szorulnak a nemzeti kerekasztal-tárgyalások is. Nincsenek szerkesztői lábjegyzetek,²⁸ és hiába keressük a tárgy- és névmutatót.²⁹ A problémák magából a műfajból fakadnak: a viszonylag rövid interjúk nem adnak lehetőséget minden fontos téma megvitatására minden egyes megkérdezettel, és így gyakran elvész a horizontális ellenőrzés lehetősége. Egy-egy izgalmasabb időszak történéseinek kibontására, a felemlegetett politikai szereplők tetteinek és motívációinak értelmezésére sem áll igazán elegendő idő rendelkezésre, ami pedig az egyéni mozgások és a csoportdi-

namikai folyamatok alaposabb megértéséhez nagyon is szükséges lenne.

A sok szereplő ellenére sem került be mindegyik, egykor fontos áramlat és csoportosulás képviselője a kötetbe: nem tudjuk, csak sejtethetjük, hogy ideológiai és személyes okai vannak-e annak, miért nem beszélnek a múlttól a már régen a jobbszélre csúszott politikai aktorok, akik, mint leginkább maga Csurka István, egy pártba tartoztak az interjúkészítővel. A nyolcvanas évek plurális szamizdatos szubkultúrájából hiányzik az Inconnu csoport reprezentánsa, vagy éppen Nagy Jenő, a *Demokrata* szerkesztője. Mindenesetre hamarosan jön a folytatás, a *Rendszerváltoztatók 2.* – a közrádióban már újabb beszélgetések hangzottak el a velünk élő történelem még többségében közöttünk mozgó/rejtőzködő szereplőivel.³⁰ Ha így megy tovább, a legvégén még az is kiderülhet, hogy ebben az országban már megint mindenki partizán volt...

HEGEDŰS ISTVÁN

NEM KÉRDÉS A NEMKÉRDÉS

Nők a tudományban. Erdei Anna immunológus, Garas Klára művészettörténész, Barnabás Beáta virágzásbiológus, Csépe Valéria pszichológus, Hollán Zsuzsa orvos-hematológus, 1920–2008, Ligeti Erzsébet sejtleletan-kutató, Oláh Edit onkogenetikus. Szerk.: Herzka Ferenc. Medicina Könyvkiadó Zrt, Bp., 2008. és 2009. (Akadémikus portrék)

Az „Akadémikus portrék” sorozatcímét viselő hét kis kötet mindegyike a „Nők a tudományban” alcímet viseli, a borítón a tipográfia szerinti cím pedig egy-egy akadémikus nevéből és kutatási területének megnevezéséből áll.

A szerény terjedelmű, ám színes fotókkal illusztrált, keménykötéses könyvecskékhez Palkovits Miklós, maga is akadémikus (egyetemi tanár, SOTE, szakterülete neuroanatómia, neuroendokrinológia) írt előszót. Az előszó a kötetek többségében ugyanaz, és az MTA tekintélyéről, illetve a tudósportrék készítéséről mint vállalkozásról, annak kiválóságáról és hasznáról szól. Alkalmanként azonban a filmen, kötetben megszólaltatott akadémikusokra is utal, hol csak egy-két mondatot, másutt egy-két oldalt szentelve a főszereplőre. Az, hogy a jó szándékkal terhelt és tiszteletteljesnek szánt rutinszövegbe mely akadémikusnál, milyen megfontolásból, milyen terjedelmű személyre utalós toldalékat illeszt be Palkovits Miklós, nyilván oknyomozással felderíthető lenne, de elegánsan le is mondhatunk az ilyen tudásról, amiként az interjúalanyok kiválasztásának mikéntjéről is. Az a tény azonban, hogy az akadémikus asszonyok érdeemesnek mutatkoznak individuumbként egy-egy portrékötet főszereplőjévé válni, férfi akadémikus társuk pedig egy füst alatt letudja mindannyiukat nagyjából egyazon bevezető szöveggel, sok mindent sejtet, de jót nem. Praktikus azt például, hogy az előszó megírását elvállaló akadémikus megengedte magának, hogy ne végezze el a dolgát, és ezt megtehetette, elnézték neki. Vajon miért nem engedte át a felada-

28 ■ Jól jönne a lábjegyzet például a következő két esetben. Az interjúkötet talán legjelentmondásosabb figurája az újságíró Brády Zoltán, aki Berecz Jánossal és Grósz Károlyval kvaterkázott 1988 nyarán a pártközpontban, és engedélyt kapott egy új lap, a *Kapu* megindítására. Büszkén adja elő: „Leadtam az '56 után kivégzett emberek névsorát. Ennek utána kéne nézni, mert Grósz és Bereczék vitakoztak, hogy Kádárnak ezt megmutassák-e.” (252–253. old.) Márpedig a „magánkutatás során összeállított »forgalomban lévő« lista először szamizdat formában jelent meg, majd a *Kapu* is közzétette, most már a szerzők, a közreadó és a kiadó feltüntetése nélkül”, számolt be Hegedűs B. András már 1988 novemberében a publikálás előzményéről. (Bossányi Katalin: *Szólampróba*, 254–255. old.) A „magángyűjtő” – Fényes Elek álneven – valójában Rainer M. János volt, listáját az 1988. június 16-án a rákoskeresztúri köztemetőben osztogatták a kivégzett mártírokra emlékezők között, majd a még illegális *Beszélő* 25. számában jelentette meg Mécs Imre. Vö. *Beszélő* *összkiadás*. (sajtó alá rendezte Havas Fanny. AB–Beszélő Kiadó, Bp., 1992. III. köt., 606–611. old.) Rácz Sándor

interjújában felidézi az '56-os forradalomról 1982-ben magánlakáson megtartott, visszaemlékező kerekasztalt, s a kérdező Kozák Gyulát mint történészt emlegeti, pedig ő szociológus. A másik két meg nem említett interjúkészítő Csalog Zsolt és Szabó Miklós volt. (164–165. old.)

29 ■ Dr. Boross Imre interjújában előadja, hogyan alakult ki a kisgazdapárt álláspontja 1989 őszén Pozsgay Imre köztársasági elnökké választásával kapcsolatban: „amikor összejöttünk egy vezetőségi ülésen, úgy döntöttünk, hogy nekünk a vidéki tábornok képviselnünk kell, a négyigenes népszavazáson részt kell venni. Egy kedves kollégának, Hegedűsnek ezt egyszer elmeséltem, amire azt kérdezte tőlem: mi az, van olyan párt, ahol a tagság véleményét figyelembe veszik?” (227. old.) Az anekdota másik szereplője, ahogy ezt Boross szóban megerősítette, nem más, mint ennek a könyvismertetésnek a szerzője, az Ellenzéki Kerekasztal egykori tagja, csak ez az utónév hiányában nem derül ki egyértelműen.

30 ■ Heiszler Vilmos a könyv megjelenése után, 2009. szeptember 13-án elhunyt.

tot másnak? Vajon miként járt volna el egy akadémikus nő ugyanezen – vagy férfi akadémikus – portrékhoz bevezetést írandó?

Az olvasót az el nem végzett munkánál jobban irritálhatja az előszó kettős üzenete: egyfelől az általános, személytelen „ők”, az „akadémikus hölgyek” körül tett tiszteletkörök, másfelől a „konkrét másik” megszólításának hiánya, a személyesség megtagadása, a tényleges tisztelet megvonása. A kettő együttes előfordulása álságos viszonyt jelez, ami nemcsak az előszó írójára hull vissza, hanem az olvasóra is. Az lehetett az elfeltevés ugyanis, hogy az olvasó ezt nem észleli, vagy ha netán mégis, akkor pedig nincsenek morális skrupulusai az eljárással kapcsolatban. Végül is egy országnyi cinikus cinkosságban mind együtt vagyunk, jutunk, ahová jutunk, miért éppen egy akadémikus ne járulhatna hozzá egy előszónyi homokszemmel az álság, a könnyeden vett hazugságok mai mentális homoksvatagához. Szándékoltagságról nincs szó, ám ha éppen nőkről van szó, a megszólaló férfiak jelentős hányada mifelénk iskolai végzettségtől függetlenül pozitív attitűdjét a szóban forgó embercsoport iránt azon kijelentéssel véli kifejezhetőnek, hogy „én szeretem a nőket”. És akinek pedig fülhallása sincs a megnevezés és megszólítás közötti különbségre, úgy pumpálja tovább az egyébként leleplező szókapcsolatot, hogy ő szereti, tiszteli a hölgyeket. Önkorlátozón egyetlen idézettel illusztrálom, hogy meddig fokozható ez a tisztelet, ha egyenesen akadémikus nőkről van szó:

„Beszélgetnek, és közben megismerjük őket, mindennapjaikat, munkatílusukat, eredményeiket, és a számukra egyaránt kint és boldogságot jelentő szakmájukat. Erről beszélnek olykor olyan egyszerűen, mintha arról beszélnének, hogy mitől jó a paprikáscsirke” (például *Garas Klára művészettörténész*, 6. old.).

Az azonos címen futó filmsorozat kérdező riportere és a kötetek szerkesztője Herzka Ferenc. Amit e vállalkozás elszántságáról ironia és további megszorítás nélkül őszintén mondhatunk, az nem terjed tovább az ismeretterjesztő szándéknak járó

elismerésen, a törekvés méltánylásán. Kordokumentumok keménykötésben, ez kétségtelen. Előállításuk, gyanítom, csak akkor lehetett volna drágább, ha a kis könyvecskék bőrkötésűek.

Az előszó alig változó verzióiban a legerőteljesebb különbség a sorozat további kötetei számának előrejelzésében van. Úgy tűnik, az eredeti terv 20–20 akadémikus nő és férfi bemutatása volt, alaposan felülreprezentálva a nőket az akadémikus sokaságbeli arányukhoz képest, majd a számok módosulnak 14-re, másutt tizenegynéhányra.

„A sorozat első része, valószínűleg tizenegynéhány kötettel, *Akadémikus portrék – nők a tudományban* címmel jelenik meg, és az akadémikus hölgyeket mutatja be. Tetszenek ismerni hazánk akadémikus hölgyeit? Nem név szerint, nem tudományos eredmények alapján, hanem hogy valójában milyenek is?” (*Barnabás, Csépe 5., Hollán, Garas 6., Ligeti, Oláh, Erdei 7. old.*)

Az olvasó, amennyiben az előbbi megismerési „kihívásnak” – valójában milyenek is? – igyekezne megfelelni, a gazdag fotóanyag alapján elsőként azt válaszolná, hogy egyik szebb, mint a másik, főként a fiatalok képein. Utóbb pedig érdemdúsak a gyerekek és/majd az unokák korszakjában.

Aki anyósvicceken, öregecske feleségek lecserélése ügyében szívesen heherészik, e kötetek olvastán kétségtelen megkomolyodna az egy másik ember teljesítménye iránti tisztelet univerzális követelménye szerint és a kötetek által kétségtelenül ajánlott lehetőségek alapján.

Amennyiben a kötetek célcsoportja más olvasóréteg lenne, összességükkel szemben szinte kizárólag ellenvetéseket lehet megfogalmazni.

Nem felelnek meg ugyanis a fentebb megelőlegezett ismeretterjesztési kritériumnak sem: az akadémiai tagságig vezető tudományos munkásság lényegi, szakmai tartalmának összefoglalására nem kerül sor, legyen szó művészettörténetről, pszichológiáról vagy orvoslásról. A riport-szerkesztő – itt legalábbis – nem az a multidiszciplináris szakember, aki mást-mást akar megtudni az orvoshematológustól, a sejtélettan-kutatótól vagy az immunológustól. Az akadémikus

révén megjeleníthető tudományos tartalmakkal szemben, ha nem is érdektelen, de a közérthetőség félreértelmezése miatt távolságtartó: csak annyi fér belőlük a portréba, amennyi a személyes életútról már nem lehántható. Ez a vállalt leegyszerűsítés „homogenizálja” a szerkesztő egyébként korrekt és személyes viszonyát az akadémikus asszonyokhoz. Ő feltehetően azt teszi, amire vállalkozott. Nem a szerkesztő-riporter, hanem a Magyar Tudományos Akadémia vállalkozása a kérdéses. Igaz, talán érdemes lett volna megállnia a filmes portréknál; a „szerkesztett, rövidített élőbeszéd”, bárki legyen is a beszélő, nehezen, sőt aligha lesz papírt követelő, „jó szöveg”.

A Magyar Tudományos Akadémián azonban mégiscsak akadhatott volna egyetlen akadémikus, aki figyelmeztet arra, hogy a „nők a tudományban” kérdéskör tárgyalása, bemutatása nemcsak lécs alatti megközelítéssel lehetséges. A nálunk nyitottabb, tőlünk távoli, magunktól megtagadott tudományos világban a tudományos tudás objektivitása körül több évtizede zajló viharos eszmecsere ezt a lécs már jó néhány évtizede magasabbra tette. Új ismeretelméleti, tudományfilozófiai megfontolások merültek fel, végül új egyensúlyok alakultak ki, amikor a tudományos tudás „előállításának” gender aspektusát (is) el-és felismerték.

Minden szókapcsolat, ami a „nők a ...ban/ben” alapvetésből indul el – a nők a politikában, a vezetésben, a gazdasági elitben – tételezi a nők érkezése előtti férfias állapotot, amelyhez aztán készségesen vagy kénytelen-kelletlen hozzáillesztik a nőket. Az eredeti Egész a ...ban/ben koncepció szerint már lényegileg úgysem változtatható.

Szélcsendes medencénkben, viharos eszmecserektől mentes övezetünkben a hét kis kötet valójában nagyon is a mi saját mindennapi létünk és lécsünk szintje – ez a mi világunk, paprikáscsirkestül.